

Primoževa nedelja avstrijska

Sabine Buchwald

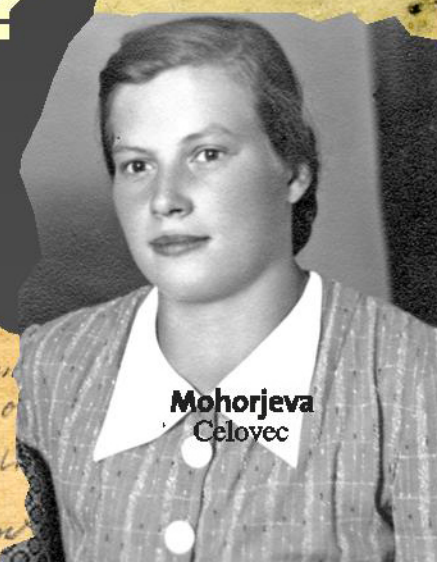

Ljubi - !

Včeraj v soboto sem občila dvojno pismo najlepša hvala. Sem hotela Ti reči včeraj ool pri- sat je pa Bilha prijateljica, Bilha je šla v vas je jo pa prijateljica. Molaj ostane pa prijateljica. Her Angela je šla v vas reči veliko dela, nis reči lažje imam se le sneg preraji pa reči ota bi bilo nismo stouli

Ali je kaj pošte zame?

Ta nise ko mi je bil reči mi reči v reči se prestat reči niso trano Poški mi malo ga reči isto. Pa tu reči ho tuoroš majhen paketi al biti. Jas sem vpraša pa rekli da dolimo ra Luftpost in potem reči otomov poslali bodo otomaci reči saveja po en kg mesečno Včeraj je tukaj zelo dežilo, tako da v reči vse dol teče. Nato tiste packe. Tobili malo reči ganjer. Nekateri so se ga reči in alim Tudi en kartone prasmenega papirja sem o reči kaj nise reči reči reči kot jas, tu reči Avno upraj na veselo videnje Fran

Mohorjeva Celovec

Sabine Buchwald

Ali je kaj pošte zame?

Vojna pošta 1938–1945

Mohorjeva
Celovec

1 Kazalo vsebine

1 Kazalo	5
2 Knjigi na pot	7
Uvod ali nuja predgovora (Peter Svetina)	7
Življenje ljudi v vsakdanjem življenju (Danijel Grafenauer)	9
Predstavitev dragocenih gradivnih virov (Šaška Štumberger)	9
Novost v slovenskem raziskovanju (Marjan Dolgan)	10
Zahvala	10
3 Spremna beseda	11
4 PISMO STAREMU OČETU	13
5 TEORETIČNA IN METODOLOŠKA IZHODIŠČA	233
5.1 Odražanje teorije novega historizma v raziskavi pisem	233
5.2 Literatura kot tekst kulture	237
5.2.1 Novi historizem	239
5.2.1.1 Koncept zgodovinskosti in tekstualnosti v novem historizmu	239
5.2.1.2 Zamisel družbene energije	240
5.2.1.3 Razmerje med tekstom in kontekstom	242
5.2.1.4 Razširitev predmetnega področja: izguba privilegiranosti literarnega teksta	244
5.2.1.5 Besedilo in žanr	245
5.2.1.6 Novi historizem in obča intertekstualnost	246
5.2.1.7 Preko žanra k intertekstualnosti in h kulturnemu spominu	248
5.2.1.8 Metodološki koncept novega historizma	250
5.3 Edicijske opombe	253
5.4 Kronološka razporeditev korespondence	254
6 PREPIS PISEM Z OPOMBAMI	265
7 Viri	355
8 Literatura	357

2 *Knjigi na pot*

Uvod ali nuja pogovora

Pravzaprav je ena sama reč, o kateri bi rad pisal v temle uvodu. O pogovoru. Nenavadno je, da kdo svojo strokovno, znanstveno študijo oblikuje v obliki pisma. Nenavadno je tudi, da jo oblikuje v obliki nagovora nekemu, ki je že mrtev in od kogar odgovorov ne bo več mogel dobiti. Za tak način pisanja se je odločila Sabina Buchwald v tej knjigi, ki z mnogo zornih kotov opazuje in komentira vojna pisma svojega deda Franca in jih postavlja v koroški, slovenski in širši evropski kontekst.

Res je, da se je pri opazovanju in obdelavi pisem naslonila na metodo ameriških raziskovalcev literature, ki jo literarna veda imenuje novi historizem in za katero je značilno, da za osvetlitev zadane (literarnovedne, kulturološke) problematike enakovredno obravnava vse dostopne vire, od pisem, pogovorov in plakatov do časopisnih virov in znanstvenih monografij. Vse to zato, da bi s čim večjo verodostojnostjo osvetlila pomen določenega pojava v času, v katerem je nastal. Na eni strani gre izbiro dialoškega zapisa (pismo) te znanstvene monografije zagotovo pripisati raziskovalni metodi, za katero se je Sabina Buchwald odločila.

Na drugi strani je odločitev za dialoško oblikovanje študije tudi (zavedna ali nezavedna) simbolna gesta.

Že sam nagovor namreč vključuje željo po pogovoru, po dialoškosti. Nagovor signalizira, da si ta, ki nagovarja, želi komunicirati. In kdor raziskuje in komunicira s preteklostjo, uresničuje, kot avtorica na uvodnih straneh povzema vodilnega raziskovalca novega historizma Stephena Greenblatta, „čisto sodobnost preteklosti“. Gre za ohranjanje spomina, ključnega elementa človeškega bivanja, potomcem.

A kot rečeno, v tej knjigi ne gre samo za ohranjanje spomina, ampak za željo po komunikaciji:

„Medtem ko sem odkrivala, kar je v pismih ostalo živega, sem si večkrat zaželela, da bi ti lahko postavila to ali ono vprašanje. Toda vprašati še ne pomeni zagotovo izvedeti, kar bi rad vedel. S to težavo sta se nekega dne seznanila ti in

tvoj sin Janez, ki je z nepremišljenim, očitajočim vprašanjem stopil do tebe in v odgovor pričakoval, o čemer nisi mogel govoriti, le solze so pričale o tem, da je vojna vtisnila tvojemu življenju svoj pečat“ (str. 11).

Kar je iz navedenega odlomka študije razvidno, je, da se sin želi pogovarjati o preživetem očetovem vojnem času in da se njegov oče, avtor pisem, spoprijema s travmo, o kateri (še) ne more govoriti, je še ne more predelati v pogovoru.

Avtorica hote ali nehote skozi obravnavo vojnih pisem pripoveduje o travmi tako lastnega deda kot skupnosti koroških Slovencev in ljudi v času druge svetovne vojne. S tem, ko deda nagovarja, pa travmo tudi dialogizira. S svojim pisanjem torej na polju literarne vede odpira (tako kot so to v literaturi v koroškem prostoru naredil Florjan Lipuš, Peter Handke, Maja Haderlap in drugi) dolgo zamolčevano travmo posameznika, številnih posameznikov, ki je postala kolektivna travma. Izbiro oblike pisma za znanstveno obravnavo vojnih pisem ter piščevega in družbenega konteksta, povezanega z njimi, razumem zatorej kot gesto: avtorica odpira dialog, ki s piscem pisem ni več mogoč, zato pa je mogoč s sodobniki, da bi se izrekla, izčistila v prostoru in ljudeh nakopičena tesnoba.

Ameriški psiholog in psihiater Carl R. Rogers v knjigi Razvoj osebnosti, ki je izšla v začetku šestdesetih let, govori o treh lastnostih, ki so potrebne za konstruktivno komunikacijo: poslušalčeva skladnost s samim sabo, akceptanca (tudi stališč in ugotovitev, s katerimi se intimno mogoče ne strinja) in empatija.

Odpiranje simbolnega pogovora s svojim starim očetom je pravzaprav odpiranje pogovora z zdajšnjim koroškim in slovenskim kulturnim prostorom in z ljudmi, ki ta čas živijo v teh prostorih. Mi kot bralci smo postavljeni v vlogo poslušalca in sogovornika. V knjigi se bomo srečevali z ugotovitvami, ki jih bomo odobraval, ki bodo nagovarjale naš svetovni nazor, naše prepričanje. Srečevali pa se bomo verjetno tudi z ugotovitvami, ki bodo temu nasprotovale. Raziskovanje, če je pošteno, je pač tako: ne želimo ničesar dokazati kar vnaprej, ampak nas spoznanja in rezultati peljejo do ugotovitev. Ob takem raziskovanju se načeloma ne bomo srečali s črno-belo sliko (ki nas pomirja in utrjuje v lastnem prepričanem svetu), ampak s kompleksnostjo odločitev, čustev, razmislekov in ugotovitev, ki v črno-beli svet vnašajo nelagodje, ker niso ne črni ne beli: ob tovrstnem besedilu bomo znova in znova postavljeni pred ponovni premislek o predstavah, ki so že zasidrane v nas. To se je, kolikor lahko sodim sam, zgodilo s to študijo.

Kot bralci smo nagovorjeni, da v vlogi poslušalca najprej poslušamo o času, prostoru, posamezniku in skupnosti, ki je živel na prostoru Koroške v času druge svetovne vojne in ki zdaj, sedemdeset let po vojni, še prav tako živi tukaj. S preizpraševanjem lastnih svetov in pogledov pa smo posredno nagovorjeni tudi k spraševanju o lastni sposobnosti akceptance in empatije. Tu morda postanemo

iz poslušalcev sogovorniki. Avtorica hote ali nehote s tem, ko nagovarja v študiji svojega deda, nagovarja bralca k nuji pogovora o preživetem in zdajšnjem času.

Peter Svetina

Življenje ljudi v vsakdanjem življenju

Pisma imajo veliko izpovedno moč, saj so bila pisana v času posebnih družbenih in zgodovinskih okoliščin. Delo je pomembno in aktualno v času, ko se dobrih sedemdeset let po dogodkih iz časa druge svetovne vojne lahko ocenijo življenje ljudi v vsakdanjem življenju, kjer ni poudarek na politično-vojnih dogodkih, ampak predvsem na posledicah le-teh za tako imenovanega malega človeka na slovenskem etničnem ozemlju na južnem Koroškem, ki ni spadalo v predvojni jugoslovanski državni okvir. Srečujemo se s posledicami dogodkov končane prve svetovne vojne in rezultati izgubljenega plebiscita za Slovence. Ta knjiga je odgovor na vojna pisma starega očeta avtorice, pisana je v tretji osebi ednine in bralca na zanimiv in pogosto čustveni način vodi preko čeri in skozi težave vsakdanjika koroških Slovencev. Dotakne se vseh pomembnejših prelomnic v zgodovini koroških Slovencev, časovno posega v preteklost ter s tem na neki način celostno in interdisciplinarno obravnava in slika razmere na južnem Koroškem, deloma tudi drugod.

Dr. Danijel Grafenauer

Predstavitev dragocenih gradivnih virov

Knjigo odlikuje celovita predstavitev dragocenih gradivnih virov – 83 vojnih pisem iz družinske zapuščine –, za kar avtorica uporabi koncept novega historizma in v slogovno neoporečni znanstveni razpravi predstavi avtentično gradivo in družbene okoliščine. Zaradi pristopa in slovenskega gradiva je delo vzorčna predstavitev besedilne vrste vojnih pisem, ki so v vojni nadomestila govorno komunikacijo med družinskimi člani, zaradi posebnosti vojnega časa pa so bila podvržena tudi vojaški cenzuri in vsebinskim omejitvam. Knjiga v obravnavo druge svetovne vojne, koroških Slovencev in vojnih pisem prinaša ohranjeno pričevanje, ki je predstavljeno z bogatim naborom relevantne znanstvene literature. Delo je dokaz, da načrt o izbrisu kulturnega spomina milijonov ljudi ni uspel, zato je pomembno tako za spominjanje kot za znanstveno področje.

Dr. Saška Štumberger

Novost v slovenskem raziskovanju

Doslej ni bila še nobena slovenska korespondenca predmet takšne analize. Novost je tudi uporaba metode novega historizma, ki je v tem delu doživel eno največjih aplikacij doslej v slovenskem raziskovanju. Avtorica je ob anglo-ameriški teoretični literaturi upoštevala tudi nemška teoretična dela in nekatere analize nemških medvojnih korespondenc. Z vsem tem je izoblikovala zanesljiv model za interdisciplinarno osvetlitev ne samo izbrane korespondence, temveč tudi za analize korespondenc drugih avtorjev. Skratka, delo je pomemben prispevek k raziskavi doslej prezrtega raziskovalnega področja ter k teoretski in metodološki posodobitvi njegove analize.

Dr. Marjan Dolgan

Zahvala

Knjigo posvečam svojim starim staršem Francu in Alojziji Buchwald ter svojim staršem Sabini in Janezu Buchwald. Zahvaljujem se jima za vso podporo in pomoč.

Zahvalo izrekam vsem družinskim članom, sorodnikom, prijateljem, znanecem, članom društev ter sodelavcem ustanov, ki so mi v katerikoli obliki pomagali pri uresničitvi te naloge. Za znanstveno svetovanje se zahvaljujem mentorjem dr. Petru Svetini, ki mi je dal na razpolago svoje bogato znanje in je imel vedno odprta vrata svoje pisarne, dr. Johannu Strutzu in dr. Tini Bahovec. Svoje strokovno znanje sta prispevala še sodelavca inštituta celovške univerze za slavistiko dr. Gerhard Neweklowsky in mag. Ljubinica Črnivec. Friedrichu Kertu se zahvaljujem za prevode v opombah.

3 Spremna beseda

Predmet pozornosti je desetletja stara družinska dediščina, ki je bila dolgo časa, ne da bi ji kdo posvečal posebno pozornost, shranjena v predalu neke omare v rodni hiši Franca Buchwalda, mojega starega očeta. Ta duhovna dediščina – pisma iz druge svetovne vojne – na prvi pogled bolj spominja na kup starega papirja, saj je pisava že obledela, ponekod je neberljiva, posamezni listi so strgani, zmečkani. Tudi sporočilnost pisem je na prvi pogled vsakdanja, saj pripovedujejo o delu na domačem posestvu družine Buchwald, o vremenskih razmerah v Rusiji – torej govorijo o vsakdanjih, nepomembnih temah. Pa vendar se za vsem tem skriva več, kot je zaznavno na prvi pogled.

Del tega, kar je pritegnilo mojo pozornost in je možno razbrati iz vojnih pisem, je zajeto v tej knjigi, ki jo sestavljata dva večja sklopa. Prvi sklop proučuje pisma in zajema izbor vojnih pisem z opombami. V drugem sklopu je opisan znanstveni pristop, ki je teoretični temelj obdelave prvega sklopa, v edicijskih opombah so pojasnjeni postopek in značilnosti prepisa; zaradi lažje umestitve v zgodovinski kontekst je kronološko razporejena ohranjena korespondenca. Citati iz literature, pisem, dnevnika in spominov so uporabljeni v skladu s pravili znanstvenega citiranja in imajo prvotno obliko prepisa, vendar je zaradi lažje berljivosti ponekod na začetku citata kontekstu prilagojena mala začetnica.

Jedro knjige, pismo staremu očetu – torej obravnava njegovih pisem –, ima za temelj koncept novega historizma, saj se mi je za proučevanje vojnih pisem zdel primeren, ker se po eni strani ukvarja s pojmovanjem besedila v teoretskih razpravah zadnjih let in po drugi strani pozornost posveča bogati kulturni preteklosti, polni skritih resnic in raznovrstnih sprememb. Vprašuje po kulturno-političnih in socialnih načinih ravnanja in postopanja, ki so vplivali na nastajanje besedil in jih oblikovali.

Zaradi posebne oblike in snovi je prav zvrst pisem v veliki meri vezana na zgodovinske spremembe, kulturno okolje in jezik. Kolikor sporočilnost vojnih pisem to dopušča, prav novi historizem omogoča proučevanje notranje plati vojn, saj so v središču pozornosti človek, njegova usoda, subjektivno pojmovanje vojne ter poskusi razumevanja ozadij in okoliščin, ki venomer osvetljujejo razmere v širšem prostoru. Pisci glede vsebine pisem namreč posegajo v splošno nacionalno, literarno, kulturno in družbenopolitično problematiko.

Ustvarjalna zmožnost novega historizma se kaže v raziskavah, ki med drugim pridobivajo spoznanja na področjih mentalitete, sociologije kulture in civilizacijskih pojavov. Metoda raziskav poskuša preprečiti, da bi bile v ospredju analize lastne predstave, vedenjski vzorci in stereotipi, temveč spodbuja proučevanje, ki je v skladu z določenim časom in razmerami ter zrcali duha časa.

Teme prvega konteksta dobro ponazarjajo premikanje interesnih in vrednostnih nasprotij, ki so nastala zaradi spopada družbenega in političnega življenja. Osrednje obravnave so: pomen pisnega in ustnega sporočanja, teoretična uvrstitev pisma in drugih virov, vojna pisma kot predmet raziskav, vrednost in izpovedna moč vojnih pisem, vojna pisma v javnem diskurzu, pismo kot nadomestilo pogovora, pismo kot življenjski znak, značilnosti piscev pisem, vloga moškega med vojno, oblike nagovorov, pozdravov in zaključkov, tematska razsežnost v pismih, vpliv propagande na vsebino pisem, samocenzura, cenzura, nezmožnost izražanja vojnih doživetij, brez vsebinske pisem in posameznih fraz, delovanje vojne pošte in pošiljke z živili.

V drugem delu pisma zavzema pomembno vlogo soodvisnost kulturnega spomina in literarnega diskurza, saj se je kulturna identiteta mojega starega očeta med drugim oblikovala s pomočjo literature. Okvirne teme so kultura spominjanja, izročilo prednikov, družbene okoliščine in razmere doraščanja v medvojnih letih, dvojezično šolstvo na Koroškem, izobrazba in Cerkev, nauki Antona Martina Slomška, vzgojno-izobraževalna učinkovitost literature, pismo kot kazalec razsežnosti izobrazbe in razgledanosti, literarni kanon in tradicija, Katoliško slovensko izobraževalno društvo Pliberk in vloga knjižnice, ideološki konflikti v društvu, sežiganje knjig, mehanizmi psihologije množic, razmejitve med slovensko in nemško govorečimi, povezava Cerkve, založbe in društva, imitacija večerniške literature v pismih, ciklični dogodki cerkvenega leta v večernicah in pismih, molitev kot primer performativne funkcije jezika, prvine pridige v pismih, krščanska simbolika velikega petka in nedelje, vera v obstoj Božje previdnosti, utemeljitev narodnega jezika v teološki literaturi, narodna pripadnost in identiteta, ideali slovenske nacionalne ideologije: mati – domovina – Bog, tema in motiv domovine kot miselni in izrazni obrazec, motiv slovenske pesmi, ohranjanje moralnih načel in vrednot med vojno ter Slovenec kot vojak nemške vojske.

Od vseh rož, ki sem jih izbrala in povila v šopek, nobena ni moja. Dodala sem le vez, ki jih obdaja.

Po Michelu Eyquemu de Montaignu (1533–1592; francoski filozof)

4 Pismo staremu očetu

Dragi dedej!

Tvoja pisma so dospela. Ne vem, ali so prišla v prave roke, vsekakor pa hvala za 83 izmed približno 50 milijard razposlanih vojnih pisem, ki ste si jih izmenjavali vojaki in domači v drugi svetovni vojni in so se vse do danes ohranila v krogu tvoje družine. Prebrala sem jih, in to ne le enkrat.

Kot je Greenblatt v svojem delu *Shakespearean Negotiations* kar s prvo mislijo izrazil željo, da bi se rad pogovarjal z mrtvimi (prim. Greenblatt, 1988: 1), je bilo tudi meni jasno, da so pisma edina možnost, da se seznanim s teboj, s tvojim ravnanjem in mišljenjem in tako razkrijem sledi, ki so se ohranile v tvoji pisni zapuščini. Po Gadamerjevi presoji omogoča pisno izročilo ohranjanje in vzdrževanje v tolikšni meri, kot nobena „sonstige Überlieferung, die aus der Vergangenheit zu uns kommt [...]. Die Überreste vergangenen Lebens, Reste von Bauten, Werkzeuge, der Inhalt der Gräber, sind verwittert durch die Stürme der Zeit, die über sie hingebraust sind – schriftliche Überlieferung dagegen, sowie sie entziffert und gelesen ist, ist so sehr reiner Geist, daß sie wie gegenwärtig zu uns spricht. [...] Wer schriftlich Überliefertes zu lesen weiß, bezeugt und vollbringt die reine Gegenwart der Vergangenheit“ (Gadamer, 1960: 156).¹ Herder, ki je v povezavi z izumom tiska menil, da so se z njim odprle možnosti povezati in primerjati človeka samega, možnosti nastanka splošne kritike, zgodovine in znanosti, je govorjeno besedo postavil še stopnjo više in prišel do ugotovitve, da je treba poleg vse hvale tiskanemu mediju navesti, česa tiskana beseda „nämlich nicht geben kann, ja worin sie störet. Eignen Geist nämlich kann sie nicht geben; lebhafteren, tieferen Genuß an der Quelle des Wahren, Guten und Schönen mag sie durch die unzählbare Konkurrenz fremder Gedanken hier befördern, dort aber auch hindern“ (Herder, 1991: 529).² Tudi ti, ki ti je pisanje pisem dolgo služilo kot nadomestilo za živo, govorjeno besedo, si zaznal to raz-

¹ „drugačno sporočilo, ki prihaja iz preteklosti do nas [...]. Ostanke minulega življenja, ostanke nekdanjih zgradb, orodja, vsebina grobov, vse to je strohnelo v viharjih časa, ki so bučali preko njih – pisno sporočilo pa je, ko ga razvozlamo in preberemo, tako jasno, da nam govori, kot da je zdaj navzoče. [...] Kdor zna brati pisno zapuščino, izpričuje in uresničuje čisto sodobnost preteklosti“

² „namreč ne zmore, v čem celo moti. V sebi namreč nima duha; zaradi številne konkurence tujih misli lahko tu pospešuje bolj živ, globlji užitek vira resnice, dobrote in lepote, tam pa ga tudi ovira“

liko, saj si bil vaju, da sta z ženo mnogokrat „govorila in ni zmanjkalo besed“ (p 62). Časovna oddaljenost mi dopušča le proučevanje pisnega medija, zato se bom pridružila Greenblattovi in Gadamerjevi misli, da je v trenutku, ko ni več razpoložljivosti govorjene besede, tudi v zapisani besedi še možno zaslediti duha, ki je prisoten v tvojih besedilih.

Pišem o mrtvih, pišem nekomu, ki je mrtev, povrh je prisoten glas, ki pravi „Schreibe!< [...] und der Prophet antwortete: ›für wen? Die Stimme sprach: ›schreibe für die Toten! für die, die du in der Vorwelt lieb hast.< – ›Werden sie mich lesen?< – ›Ja: denn sie kommen zurück, als Nachwelt.< – “ (Herder, 1991: 530).³

Medtem ko sem odkrivala, kaj je v pismih ostalo živega, sem si večkrat zaželela, da bi ti lahko postavila to ali ono vprašanje. Toda vprašati še ne pomeni zagotovo izvedeti, kar bi rad vedel. S to težavo sta se nekega dne seznanila ti in tvoj sin Janez, ki je z nepremišljenim, očitajočim vprašanjem stopil do tebe in v odgovor pričakoval, o čemer nisi mogel govoriti, le solze so pričale o tem, da je vojna vtisnila tvojemu življenju svoj pečat. To je bilo vprašanje, na katerega se takrat ni dalo odgovoriti, saj bi zate zahtevalo vrnitev na kraj, ki je bil prej ko slej tesno povezan s travmatičnimi doživetji, ki preprečujejo neobremenjeno pripovedovanje, saj, kot je med popoldanskim sprehodom povedal Piso v pogovoru s Cicerom, „močno delujejo nekateri kraji na naš spomin. In niso brez vzroka gradili prav na tem nauka o spominu“ (Cicero, 1972: 189).

Čeprav sta s sinom, ko je bil prebit led molka, večkrat načela pogovor o drugi svetovni vojni, je to zate pomenilo pripovedovati zgodbo, ki obuja greh, krivdo, sramoto, usodno ujetost v čas in moč oblasti; zaradi psihičnega pritiska na posameznika in zaradi družbenopolitičnih tabujev je to težavna stvar. Ti izrazi ne razkrivajo, temveč zakrivajo, kar je neizrekljivega, in pričajo o nedostopnosti doživetij. Sicer je bil zate kraj spopadov preteklost, ki pa je bila vendar še zmeraj prisotna in ni dopuščala potrebne distance, da bi lahko spregovoril o njej. Naslednje generacije teh krajev ne doživljajo travmatično, saj so del nacionalnega, v primeru druge svetovne vojne tudi internacionalnega spomina, ki je poln krvi in žrtev. Ta spomin je nacionalno normativen ter osebno in kolektivno osmišlja kraj in s tem povezano zavest, v kateri so ohranjeni predstave, misli in podatki (prim. Assmann, 2003: 328, 329). Medtem ko leta pozneje še vedno nisi mogel govoriti o dogodkih in o vsakodnevni konfrontaciji s smrtjo, si se je v vojnem času zavedal in naložil ženi, da v primeru, „da postane tujina moj grob, naj se iznad grobov mojih starišev vzpenja gori k Križanemu trta zimzelena – meni

³ „Piši! [...] in prerok je odgovoril: ›za koga? Glas je govoril: ›piši za mrtve! za tiste, ki jih imaš rad v prejšnjem svetu.< – ›Ali me bodo brali? – ›Da: saj se vrnejo kot potomci.< – “

v spomin –!“ (p 73). Zimzelen na križu, zate „simbol upanja“ (p 73), kot trajen spomenik kljub izpovedni moči grobov vsekakor ne bi imel tolikšne moči, kot jo imajo tvoji zapiski. Pri spopadu proti pozabljenju in družbeni smrti je v primerjavi z grobovi pisava učinkovitejši medij, poln izpovednosti (prim. Assmann, 2003: 181).

Nekega dne med letoma 1968 in 1975 si vzel nekaj listov papirja in začel zapisovati dogodke, ki so se neizbrisno vtisnili v tvoj spomin ter posledično močno vplivali na potek tvojega nadaljnega življenja. Čeprav se dogodki potekali v davni preteklosti, so pri tebi in mnogo drugih vojakih, ki so doživeli in preživeli drugo svetovno vojno, vzbudili potrebo po izražanju strahu in groze nad razmerami, ki jih je povzročila vojna (prim. Luthar, 2000: 10).

Te spomine si označeval kot obledele, „in kako ne bi, če so že stari 30 let. A da bi bili mlajši, bi mi ne ostali niti toliko sveži Bil je namreč oni čas, ko so skoro v vsaki družini s strahom pričakovali, kedaj bo moral eden ali drugi iti k vojakom oz. tja, ›kjer so črni dimi kjer se nič ne vidi‹ Črčej Mirko Črnčev Anza smo dobili istočasno ta poziv. Glasil se je za Binkoštni ponedeljek 2. junija Ako bi se dalo kako drugače narediti, bi rekli, nemogoče. Ker pa ni bilo drugega izhoda pač ni bilo smisla misliti kako pojde. Posebno še ker smo se nadejali še hujših nacističnih posledic, kot smo jih potem res doživeli. Vključevam vojske in vseh življenskih nevarnosti, je bilo vendar slovo od družine in doma najtežje. Ostalo nam je res samo upanje in tolažba, da smo pod božjim varstvom, še v tako nevarnih situacijah varni. In to zadnje je vsaj v mojem primeru držalo Kakor dolgo je še šlo smo si mahali z robci v slovo (iz vlaka) Potem pa sem se vdal v neko topo zadovoljstvo, da je najhujše prikraju Vsega se mora človek na tem svetu šele privaditi Pa za ideje za katere smo zainteresirani še že gre. Kar pa principialno sovražimo, te pa so že prava muka. Ta mora je ležala cela 4 leta na meni. V veliko zadovoljstvo mi je zmiraj bilo, da mi ni bilo treba kedaj pomagati zavzeti metra ruske zemlje marveč je šlo zmiraj ›heimatzu‹“ (s 663–679).

Iz zapisanih spominov je zaradi občasnih vpletanj poznejših spoznanj razvidno, da nobeno po desetletjih spisano avtobiografsko besedilo ni popolna reprodukcija resničnosti. Prav na vsakogar, čeprav pri avtorju nehote, vplivata dogajanje in vednost poznejših let (prim. Elz, 2003: 149). Vsak znanstvenik, ki se zaveda razlike med preostanki in poročili, avtorjeve namere ter njegovih poročil ne bo jemal kratko malo za zgodovinsko resnico. Vedno se bo oziral na kontekst dogajanja (prim. Elz, 2003: 3).

Ob pisanju spominov nisi vedel za obstoj svojega vojnega dnevnika, saj si sam zapisal, da si „imel nesrečo žnjim“; v zavesti si imel, da se je del dnevnika „ob nekem umiku v Elzaciji“ izgubil, za drugi del, ki si ga prinesel domov, pa si domneval, da so ga „skrbne ženske roke ob eni ›čistki‹ (prazniku) spravile na

›oni svet‹“ (s 653–655). Tvoje sklepanje omogoča natančno zvrstno uvrstitev virov. Zagotovilo, da spomini niso zapisani na podlagi dnevnika, temveč zgolj s pomočjo mnemotehnične reprodukcije, dobro ponazarjajo psihološko oživiljanje enega in istega dogodka s časovnim razmikom približno tridesetih let. Posvetil si se obema vrstama beleženja vojnih dogodkov, sprotnemu in poznejšemu. Vendar sprotne beleženje vojnih dogodkov ni bilo omejeno le na vojni dnevnik, temveč je zajemalo tudi vojna pisma, kajti vsakič, ko si se vračal iz vojaške službe na svoj dom v Nonči vasi, si v svojem tornistru s seboj prinesel pisma, ki so ti jih kot vojaku nemške vojske pošiljali žena Alojzija, sestra Margareta, brat Janez, drugi sorodniki, prijatelji in sosedi. Prvič je to bilo oktobra 1942 ob kratkem dopustu, drugič zaradi vojnih poškodb po veliki noči 1944 in tretjič s koncem 2. svetovne vojne 10. maja 1945, na „krasen majniški večer / Ne prej ne pozneje ni bilo lepšega“ (s 1600–1601).

S seboj prinesena pisma, po Nickischu (prim. 1991: 19, 20) realna pisma v primarni rabi, definirana kot pisna sporočila med dvema osebama, namenjena zasebni sferi, so skupaj s tistimi, ki si jih s fronte pisal ženi in sestri, dvema realno resničnima osebama, pomemben kriterij zvrsti realnih pisem (prim. Müller 1985: 67), za nekaj desetletij izginila na policah neke omare vaše domače hiše. Ali ste jih v družini v vseh teh letih kdaj prebirali ali ne, ni znano. Ker pa otroci niso vedeli zanje, vse kaže, da verjetno ne, edinole, če sta jih kdaj vidva z ženo Alojzijo prebirala sama, kar pa je tudi manj verjetno, saj vojna pisma kot vir podoživljanja in spoznanj iz druge svetovne vojne dolgo niso igrala nikakršne vloge. Celotna znanost je njihovo vrednost prepoznala dokaj pozno.

Da se ne bi izgubil vidik večdimenzionalnega prikaza možnih „rešitev“, se v odgovoru na vsa tvoja pisma ne osredotočam le na korespondenco med tabo in drugimi dopisniki, ki so z žanrsko konvencijo vojnih pisem iskali odgovore in jih prilagajali zgodovinskemu kontekstu, temveč upoštevam tudi rezultate primerljivih raziskav drugih korpusov vojnih pisem (prim. Greenblatt, 1992: 112). Pri tem se ne omejujem na vsebinske pojave, temveč prav tako poskušam poudarjati formalne strani, saj novi historizem po načelih diskurzivnosti priznava vse vrste materiala in v luči raznih interesov predstavlja že obstoječa besedila, njihovo stilno in žanrsko konvencijo, vključuje okoliščine nastanka besedil, njihovo recepcijo in jih predstavlja v drugačne okoliščine komuniciranja (prim. Baßler, 2001b: 23).

Omejene, enodimenzionalne raziskave o drugi svetovni vojni so vodile v nezaželen položaj, ki je v nezadostni meri sestavil sliko dogajanj in vojaško zgodovino postavil v izoliran položaj. Način proučevanja zgodovinskih virov je onemogočil povezavo z drugimi strokami in raznovrstno korist interdisciplinarnih pristopov (prim. Bartov, 1995: 603, 604). „Zdaj smo blizu en teden

gradili stanovanja in to je težavno pri taki hrani. Zjutraj vstanem z trudnimi udi in zopet z trudni vležem Bo pa končno tudi to minilo Morda malo preveč jamram“ (p 35). Takšnim in podobnim ugotovitvam se vojaška zgodovina dolgo ni posvečala, torej raziskavam vsakdanjosti vojnih dogodkov z vidika „majhnega moža“, navadnega vojaka, kot si bil tudi ti. Kot vojak si bil dodeljen četrti bateriji 268. artilerijskega polka in prejel številko vojne pošte 34151 B. Premikanje posameznih vojaških enot, ki je z vidika vojaka tako in tako povsem drugačno kot z vidika generala, je le okvir, v katerem je potekal vsakdanjik topničarjev, katerim si bil dodeljen. K vsakdanjim opravilom je spadalo marširanje, čakanje, spet marširanje, postavljanje in razstavljanje topov, nadziranje položajev, opazovanje nasprotnikov, merjenje, streljanje, spet merjenje, kopanje strelskih jarkov, čiščenje topov, iskanje bivališč, zaseganje živil in pijače, razveseljivi in zaskrbljujoči raporti nenehno krožečih novic, čakanje na pošto. Bolj kot iz pisem je vojaški vsakdanjik razviden iz zapiskov v dnevniku, kjer si si z gesli zapisoval glavna dneva opravila, kot je bila „priprava za marš do 11. Marš strašno mrzlo“

Dnevnik Franca Buchwalda

(d 83). „Čakamo na odhod“ (d 531). „Osnažili top“ (d 527, 528). „Pokrili top z vejevjem“ (d 532). „Zaposlen pri gradnji topniške opazovalnice Zelo mrzlo“ (d 151). „Straža Od 10-12 ure vaje z maskami Kopali strelski jarek“ (d 457, 458). „Razen straže nič dela.“ (d 472). „Pošta se zakasnila“ (d 473). „Uredili stanovanje“ (d 544). „Strelske vaje z maskami“ (d 426). „Delo v strelskem jarku“ (d 555). „Popravljali topovski štant“ (d 573). „Delamo novo Feuerstellung napravljamo les itd“ (d 225). „Napravljali droge za strešno ogrodje naših bunkerjev“ (d 569). „Revizija pušk in topov. Gradnja kopalnice“ (d 635).

Zgodovinarji so se ukvarjali skorajda izključno s tradicionalno perspektivo „od zgoraj“, ki opisuje velike vojne bitke in biografije velikih mož (prim. Wette, 1992: 9). Šele v drugi polovici osemdesetih let so znanstveniki začeli kot predmet raziskav upoštevati vojna pisma (prim. Humburg, 1995: 13). Do takrat zgodovinska raziskovanja niso zajemala celotnega vojaštva, temveč so se osredotočala na vodilne strukture, obravnavala so vprašanja politike in zgodovine vojaštva, nakazovala povezave politike in vojskovanja, opisovala zgodovino vojaških organizacij in institucij, vojaške operacije, tehnologijo ter vlogo vojaškega poveljstva. Pogled na pomanjkljivosti takih raziskav naj ponazori primer iz časa druge svetovne vojne. Od vseh vojakov nemške vojske, ki je štela okoli dvajset milijonov mož, je znašal delež elite, kamor prištevamo generale, admirale in osebje na drugih vodstvenih položajih, le 0,3 %. Z drugimi 99,7 % se je znanost ukvarjala v zelo omejeni meri (prim. Wette, 1992: 9-13). Z raziskavami, ki prikazujejo dogodke druge svetovne vojne tako na ravni splošne makrozgodovine kot tudi na ravni osebne mikrozgodovine (prim. Humburg, 1995: 13), bi bilo resnici prikazovanja druge svetovne vojne zadoščeno in neznanim vojakom bi bili vrnjeni obrazi in imena. To ne pomeni, da naj bi raziskave iz zornega kota navadnega vojaka nadomestile pričevanja vodstva in poveljstva, temveč naj bi prispevala k sintezi obeh ter pomagala pri prizadevanju za celostno dojetje kompleksnih dogajanj (prim. Wette, 1992: 14). Sploh pa Scherstjanoi (prim. 2011: 122) opozarja, da kritične raziskave vojne pošte brez vključitve drugih poročil in preostankov, kot so na primer spomini in vojni dnevniki, nikakor niso strokovne, pri čemer je treba opozoriti na žanrsko delitev, ki pri pismih poudarja povezavo z drugo osebo, medtem ko je dnevnik le v odnosu do samega sebe (prim. Müller, 1985: 81, 82). Diferenciran pristop, ki ga zahteva znanstvena raziskava, zahteva vključitev podatkov in rezultatov drugih raziskav, pri čemer so dosedanje raziskave vojnih pisem zgodovinarjev, ki proučujejo vojno korespondenco kot historični vir, zanimive za prikaz in razčlenjevanje pisem v kontekstu žanra, saj se iz dosežkov raziskav da razbrati marsikatera paradigma za rekonstrukcijo strukture in semantične vrednosti vojnih pisem.

Tako kot raziskave novega historizma v mikroanalizah pozornost pogosto-krat usmerjajo v posamezne pojave ali celo le besede in opazujejo njihovo semantično menjavo med teksti (prim. Schößler, 2006: 79), sem se tudi jaz posvetila individualnemu doživljanju vojske, preusmerila sem pozornost iz makrosveta, iz politike in strateških operacij v mikrosvet, torej v življenjski prostor navadnih vojakov (prim. Fritsche, 1989: 118).

Foucault opozarja na opredelitev razmerij znotraj vsakršnega besedila – na organizacijo, distribucijo, razvrščanje, razporejanje po ravneh, pripravo serije, razlikovanje med umestnim in neumestnim, označevanje elementov, določanje enot in opis relacij. Poudarja, da za „zgodovino dokument potemtakem ni več ta inertna materija, skozi katero poskuša rekonstituirati tisto, kar so ljudje naredili oziroma povedali, kar je preteklo in od česar ostane le sled: zgodovina poskuša v samem dokumentarnem tkivu določiti enote, celote, serije in razmerja“ (Foucault, 2001: 9). Vojna pisma naj bi v sklopu žanra pisem ne predstavljala le svojevrstne oblike pisem, marveč se ponuja nadaljnja tipizacija, ki bi izostrila pogled nanje in poglobila možnosti njihove obravnave (prim. Diekmannshenke, 2011: 48, 49). Že v sporočilih oddelkom (*Mitteilungen an die Truppe*), ki so prvič izšla aprila 1940, je orisana tipologija vojnih pisem, ki je poleg pisem iz domovine in pisem z bojišča upoštevala tudi pisma iz časa izobraževanja vojaških nabornikov, pisma iz poljske bolnišnice, Astrid Irrgang (prim. 2007: 45–48) je dodala še pismo matere in tožno pismo. Ti sam si tipiziral pismo, ko si ob smrti svojega tasta „pisal Ženi sožalno pismo“ (d 491).

Tako kot novi historizem razširja predmetno področje iz literarnih del na vse vrste besedil, s čimer se avtonomija literarnih besedil v sistemu znanosti nasploh vedno bolj izkazuje za odvečno (prim. Juvan, 2006: 14–17), je tudi Kaufmann nakazal, da je celotna diskusija o tekstualnosti razširila fokus in v ospredje postavila žanre, kot so dnevnik, avtobiografija in pismo, ki so dolgo časa veljali kot obrobni (prim. nav. po Kralj, 2001: 172). Razmerje in medsebojna odvisnost se kaže tudi med dokumentarnim in literarnim, saj je njuna meja fluidna (prim. Kralj, 2001: 172). Torej bi se z učinkovito udeležbo besedil v „obtoku družbene energije“ in z vključitvijo zgodovinskih izdelkov, ki so veljali kot drugorazredni predmeti proučevanja, dalo izvedeti marsikaj o ozadju in življenjskih razmerah vojakov; vse te individualne in socialne komponente so namreč odločilno vplivale na vedenje in kolektivno zavest vojakov (prim. Bartov, 1995: 612, 613). Napolniti zbirko pisem, ki si jih dopisoval z najbližjimi, z „družbeno energijo“, je najprej zahtevalo selekcijo raziskav o prvi in drugi svetovni vojni in osredotočenje na vojno korespondenco, ki dogodka 2. svetovne vojne prikazuje z vidika navadnega vojaka, s tem v zvezi pa se je treba odpovedati enotno podrejeni, obširni in vsestranski interpretaciji pisem (prim. Baßler, 2001b: 19).

V nasprotju z vzorom klasične znanosti, ki delo in vlogo znanstvenika v veliki meri izključuje iz procesa obravnave, koncept novega historizma že selekcijo materiala predstavlja kot prvi neizogibni poseg interpretira v raziskovalno delo in s tem po svoje utemeljuje in osmišlja njegovo raziskovalno dejavnost.

V zadnjih desetletjih se je zanimanje za teme spomina v vseh njegovih oblikah znatno povečalo, kar za Jana Assmanna nikakor ni slučaj. Eden najpomembnejših vzrokov je v tem, da je razen maloštevilnih izjem generacija prič velikih zločinov in katastrof v zgodovini človeštva izumrla. Že komaj štirideset let po kakem dogodku je zaznavna prelomnica, saj je živi spomin komaj še prisoten, kulturni spomin postaja krhek, kolektivni spomin izginja (prim. Assmann, 2005: 11). Zakaj torej po skoraj sedemdesetih letih poskušam napolniti pisma z energijo, ki so jo nekdaj imela, saj okoliščine nikakor niso več idealne. To nalogo, tako sem menila, bi pravzaprav lažje opravil kdo iz prejšnje generacije, toda kot sem že omenila, stvarni, osebni pogovor o kočljivi temi ni bil lahek. Čeprav je nanoslo, da si sinu Janezu pripovedoval o tem ali onem doživetju iz vojne, je ostal večji del neizrečen. Misli in tegobe, ki si jih povezoval s svojim bivanjem v tujini, so bile sicer neizrekljive, a ne pozabljene. Spomini, zapisani trideset let po vojni, pričajo, da se je le uresničila Nietzschejeva teza, ki odgovarja na vprašanje po oblikovanju spomina, preko kakšnih mnemotehničnih sredstev „prägt man diesem teils stumpfen, teils faseligen Augenblicks-Verstande, dieser leibhaften Vergeßlichkeit etwas so ein, daß es gegenwärtig bleibt? [...] ›Man brennt etwas ein, damit es im Gedächtnis bleibt: nur was nicht aufhört, wehzutun, bleibt im Gedächtnis‹ – das ist ein Hauptsatz aus der allerältesten (leider auch allerlängsten) Psychologie auf Erden. [...] Es ging niemals ohne Blut, Martern, Opfer ab, wenn der Mensch es nötig hielt, sich ein Gedächtnis zu machen“ (Nietzsche, 1955: 802).⁴

Vprašanja o vsakdanjiku, vsakdanjih miselnih vzorcih in opravljenih tistih, ki so množično sodoživljali 2. svetovno vojno, lahko znanstveniki le še v zelo omejeni meri postavljajo generaciji preživelih, saj je komaj še prisotna. A dokaj natančno in pristno sliko osebnega doživljanja dogodkov lahko razberemo iz vojne pošte. Po vrednosti spoznanj vojno pošto uvrščamo med dokumentarne vire oz. preostanke, ki so del nekdanjega življenjskega procesa in raziskovalcu posredujejo trdnejše ugotovitve, kot jih dopuščajo poročila. Poročila so pogosto zasnovana s časovnim zamikom, so zato brez neposrednega stika z dogodki

⁴ „kako vtisneš temu deloma topemu, deloma opletajočemu trenutnemu umu, tej živi pozabljivosti, kaj tako, da ostane navzoče. [...] Če hočemo, da kaj ostane v spominu, to vžgemo: samo kar ne neha boleti, ostane v spominu – to je glavno spoznanje najstarejše (žal tudi najdaljše) psihologije sveta. [...] Nikoli ni potekalo brez krvi, mučenja, brez žrtev, če si je človek hotel ustvariti spomin“

in v veliki meri zrcalijo to, kar nastane v avtorjevi zavesti kot posledica obnove zaznav (prim. Grafenauer, 1980: 259). V nasprotju s preostalo vojno literaturo je vrednost pisem v tem, da kljub subjektivnemu prikazovanju, notranji obdelavi in odpiranju nedoumljivih misli in besed neposredno pričajo o vojnih dogodkih. Spomini, memoari in avtobiografije, ki se sklicujejo na dogodke, so vedno nastali pod vplivom selektivnega postopka spomina in vključujejo vidike upodobitve lastne predstave, preverjanja svojih odločitev ter pedagoške koristi za naslednje rodove. Po vrednosti spoznanja so vojna pisma enakovredna vojnim dnevnikom, obe zvrsti pa ne izključujeta stiliziranja, torej upodabljanja s poenostavljenimi lastnostmi predvsem, kadar gre za zamolčanje dejstev (prim. Humburg, 1995: 27, 28). Wette (prim. 1995: 329) ugotavlja, da so pisma, če jih le prav beremo, v veliki meri najbolj avtentični vir spoznanj o drugi svetovni vojni – kdor bi rad vedel, kaj so ljudje mislili in čutili, naj bere vojno pošto. Torej sodobna presoja pisem ne omejuje le na pomen komunikacijskega sredstva, še danes so znak in pričevanje takratnega življenja (prim. Humburg, 1993: 68).

Upoštevaajoč narodnokulturno ozadje, na katerega je vezana tvoja življenjska zgodba, zbirka pisem ni reprezentativna za druge raziskave vojne pošte, na kar opozarja tudi Scherstjanoi (prim. 2011: 121), saj pisma vojakov že zgolj zaradi cenzure, samocenzure in propagande nikakor ne morejo biti zrcalo, ki v celoti prikazuje notranje počutje, vsaj ne zanesljivo in povsem reprezentativno. Poleg tega, da je mogoče iz pisem razbrati vsakdanjik vojakov na bojiščih, kar je bilo do neke mere že raziskano, so zanimive predvsem komunikacijske in diskurzivne možnosti, ki postavljajo vprašanja po vzrokih za napisano, za zavestno zamolčevanje, za neizrekljivost, vprašanja o socialni funkciji pisem, o navidezni in resnični identifikaciji in sporočilnosti jezika in vsebine. Pri tem je pomembna pozicija pisca, ki jo lahko osvetlimo s pomočjo drugih virov. Posledično se odpirajo vprašanja odnosov, zaznavanja tujega, sovražnika, načina argumentacije ter oblikovanja sodb, vrednot in smisla (prim. Scherstjanoi: 2011: 124,125).

Ker torej vojna pošta navadnih vojakov, ki nikoli niso bili vpleteni v pomembne odločitve, ne odkriva enakih spoznanj kot zapiski generalov, admiralov ali drugih poveljujočih, je bistveno, po čem pravzaprav sprašujem. Pri tem je treba vojne dogodke nujno obravnavati z drugega zornega kota ter iz vojnih pisem izluščiti spoznanja, ki dopolnjujejo zgodovinsko sliko. Zelo neverjetno bi bilo, da bi s pomočjo tvoje vojne korespondence odkrila nova spoznanja o vojaških dogodkih ali o poteku druge svetovne vojne, toda osebna korespondenca odpira nova področja, saj je emocionalno pomembno komunikacijsko sredstvo in omogoča vpogled v počutje prizadetih; tako ti žena Alojzija piše, da „zdaj je učasih pa zelo dolgčas posebno v nedeljah. Če grem v Pliberk pač čisto nima it človek zveseljim domov. Kako sem pa prej rada šla domov kadar Si bil

Nončavas na Veliko noč. 5. 4. 42

Ljubi naj Franc!

Čelo mi je bilo dolgčas popoldan
ninem večera kaj početi sem pa šla h Gaudiharju
v vas. Kdaj moram pa še Tebe pa vstic. Čelo mišim
na vas vojake danes. Kdako je lanska Velika noč še
veliko bolj lepa bila kakor pa letos. Lansko leto ko bi
imela iti Kristusovem ostajenju na pa dobila Kokošo. Letos
so pa dobila pri Burjaki vina. Kdako danes pa naša
Lenčka še pravi govori in bo še skoraj sama letela.
Letosna Velika noč pa čisto mi bila podobna glugim.
Kdo mo šli v krajotinih okoli je bilo pač zelo vroče.
Kdako so danes prjane leta lepe slovenske pesmi in
kakor so vroni lepo. Peli letos je bilo pa čisto tiho.
Peli so receta nemško je pa bilo kaj bolj kajnaji.
In posebno ko trsteh prave tuči mi.
Čelo mi je bila danes teško ko sem še videla
manjkaterega na olapustu Tebe pa mi bilo.
Bi Ji še večraj pisala je pa prišel živinorodavnik.
Kdo sem Ji ravnice pisala da ima Vrava bruh
pa hvata Doga je nezna pa še tuči sveča.
Je rekla da je dobila v jeseni nekaj večernega sne
je kar uprašal če pred dolgim časom ni mogla

Faksimile pisma 47

Odpošiljateljica: Alojzija Buchwald

Prejemnik: Franc Buchwald

Datum: 5. 4. 1942

Kraj: Nonča vas 19, Pliberk, Avstrija

prav jesti. To je bilo pa res prevelik in Ti prised
na olopust par dni ni veliko jedlo se mi uoli
da sem Ti tak pravila je rekli živinodavnik
da oclaj se je ocl tistega nekaj skup nabralo.
Kotaj je gor menel je bila veliko in stavega etra,
je rekli da bo se se enkrat nabralo skupaj.
Kotako bi bilo škoda ko bi morali jo kalat.
Bog pa je olal olaj je še vse po sreči.
Delat vsevoda kotaj nemoremo ino je se dobro
da vola nisem oclpredala. Sina imam pa še
na tui vori na hini in pred veliko nozjo sva
se enega napasala.
Moram se nehat da jutri morem oclpet hitro
ostati. Danes sem ocl hitro pisla v cerkev
pol me prekmalo. Sem pa veliko malila na
vaz vojake. Juti quem pa se h Gilki.

z ljubečim porokavom in
poljubom

Tvoja mvesta

Aloisia

Lahko noč ocl mi
se oclgino po Tebe.

Ti zavaručku“ (p 23) in prijatelju Mirku vsako pismo priča „o tvojem zdravju in bistrem duhu“ (p 79).

Osebna korespondenca prikazuje vsakdanje diskurze na bojiščih, kadar je bila hrana malo „boljša, tuptam še malo kruha pribarantam in toliko hrane človek v toplem poletju ne rabi kot v mrzli zimi“ (p 68), in v domačem kraju, če je šla Alojzija „napolje gledat kakšne je kaj žito. Pravijo da je zelo slabo“ (p 46). Poleg tega pisma odgovarjajo na vprašanja o mentaliteti, saj „so pa spet koj Slovenci najboljši“ (p 4), in o življenjskem svetu, v katerem je Alojzija „prišla v cerkev pol ure prekmalo“ (p 47) in je bilo tvoje vsakdanje opravilo „zelo težavno. Posebno, če moramo po kaki težavni pot nositi les“ (p 43). Celota pojavov zajema tudi področje psihologije, kajti „imfajo jih vsak teden da se jih nobena bolezen nebi prijela razen kake krogle. Jaz sem si pač zmirom vskrbi zanjega“ (p 31) in je Brigito Nachbar tako skrbelo za sinova, „da sem živčno že popolnoma uničena“ (p 71), ter ti, „četudi tukaj v daljni Rusiji, nosim s Tabo bol ki ti napolnjuje dušo in srce“ (p 64). Če „so na več krajev mislili [...] na praznik vseh svetnikov tako kup spravit ljudi in krompir poberat“ (p 26) in „z toliko ljudi izhajati je težko obenem pa zanimivo“ (d 246, 247), se v tem kažejo sociološki pojavi, in ko je Alojzija dobila „tvojo pisemce po Luftpost“ (p 60), je bil to mikrodel komunikacije množic. Pisma se dotikajo vprašanj etike in morale, saj „mnog pobesni v divji strasti, klati, mučiti, uničiti vse, kar mu v roke popade“ (p 36) in „zavist je velika če kdo še en košček špeha od doma dobi. Meni so ga tudi vkradli precej en druml“ (p 79). Razpoznavne so družbene strukture – posebno če „hoče narod uničtit narod, tako tudi sosed sosedu Močnejši misli da mora in ima pravico uničiti slabejšega“ (p 54) –, ki so v vojni pogosto povezane z izkušnjami nasilja, saj „pade pa še tudi zmiraj kateri. Zadnji čas smo jih pokopali 5“ (p 43), a tudi preživetja, „ker tam včasih suje toča. Da bi Tebe nedolila kakšna nevarna“ (p 40) in „bi se Vi in še drugi fantje iz spodnje fare zdravi in čili vrnil, molim in prosim Boga“ (p 70). Iz tematskih težišč je razvidno, da je obdelava virov iz zornega kota navadnega vojaka možna le z interdisciplinarnim pristopom, ki vključuje znanstvenike raznih strok, kot na primer sociologe, zgodovinarje, literarne zgodovinarje, pravnike, filologe itd. (prim. Wette, 1992: 23, 24).

Ker jemlje koncept novega historizma za temelj arhiv tekstov in prepušča presoji raziskovalca, da ta izbere gradivo in nakazuje posamezne povezave (prim. Baßler, 1999: 28-29; 2001b: 19), se ravno zaradi obsežnega raziskovalnega področja in možnosti interdisciplinarnih pristopov tudi raziskave vojnih pisem ravnajo po načelu selektivnosti in opozarjajo, da obširnosti večdimenzionalnega pojmovanja vojnih doživetij nikakor ni mogoče zajeti v celoti, temveč le preko bistva posameznih pojavov (prim. Fritsche, 1989: 120). Kakor je dobro razvi-

dno iz obdelave zbirke pisem tvoje družine, je vsak posamezni korpus vojnih pisem priča zase. Vendar si vse raziskave prizadevajo določiti težnje doživljanja vojnih dogodkov (prim. Vogel/Wette, 1995: 8).

Medtem ko raziskave vojne korespondence v Avstriji pred prelomom tisočletja še niso presegle začetnih poskusov zbiranja materiala (prim. Streibel, 1995: 60) in je bilo tudi v Italiji, Franciji, Rusiji in na Madžarskem znanstveno zanimanje za vojna pisma dokaj neznatno (prim. Wette, 1995: 332), so v ZDA, Veliki Britaniji, Nemčiji in na Japonskem objavili že nekaj zbirk vojne korespondence (prim. Streibel, 1995: 60). Na srečanju znanstvenikov leta 2010 v Muzeju za komunikacijo v Berlinu (Museum für Kommunikation Berlin), kjer hranijo eno najboljše zbirk vojne pošte iz prve in druge svetovne vojne (prim. Kugler, 2011: 11), so ugotovili naraščajoče zanimanje za te poglavitne zgodovinske preostanke (Didczuneit, Ebert, Jander, 2011: 13). Poleg tega, da so udeleženci pregledali aktualne raziskave in imeli priložnost za izmenjavo izkušenj glede vojne pošte preko raznih arhivov, panog in držav, so s pomočjo izdatnega javnega poročanja želeli zbiranje vojne korespondence še bolj razširiti (prim. Didczuneit, 2011: 32). Navzočnost raznih arhivov na medmrežju je dodatno povečala družbeno zavest in zanimanje. Vendar je posledica desetletja dolgega nezanimanja, da se je ohranil zelo majhen delež vojne pošte, čeprav je to eden najbolj zanesljivih virov prikazovanja vsakdanjika navadnih vojakov. Vprašanje, kaj bi se zgodilo s tvojo družinsko zbirko vojne pošte, ko ne bi nekega dne pritegnila pozornosti tvoje snahe, ki jo je skupaj z drugo pisno zapuščino vse do danes hranila na varnem mestu, naj ostane brez odgovora. Dejstvo je, da se je ohranilo 83 vojnih pisem oziroma vojnih kart, kar je le majhen delež tvoje celotne korespondence. Prvi dve pismi sta sicer iz časa druge svetovne vojne, toda zasnovani sta bili še pred tvojim vpoklicem, zato se vsebinsko ne ujemata z vsemi drugimi pismi in jih ni moč prištevati k vojni korespondenci. Vrzeli, ki se kažejo v zapuščini tvojih pisem, ponekod otežujejo podoživljanje vsebinske in tematske niti, vendar se podoživljanje nikoli ne izgubi v tolikšni meri, da bi glede na manjkajoča pisma ne bila več jasna bistveni vzorec in temelj vsebinske razčlembе.

Med drugo svetovno vojno je bilo razposlanih nepredstavljenih petdeset milijard pisem, od katerih se je ohranil zelo majhen delež (prim. Wette, 1992: 20). Drugi viri govorijo o štiridesetih milijardah pošiljk, a opozarjajo, da so podatki le cenitve in da natančnega števila ni možno dognati. V posebno frekvenčnih letih, npr. leta 1942 – v to časovno obdobje spada tudi zbirka tvojih pisem –, je bilo v posameznih dnevih razposlanih do 25 milijonov pošiljk. Zanimivo je tudi, da znaša delež pisem, poslanih z bojišča, le 24 %, preostalih 76 % je civilnih iz domovine. Potovalni čas pisem je znašal praviloma 12 do 30 dni, zara-

Janez Buchwald januarja leta 1942
v Kirkenesu na Norveškem

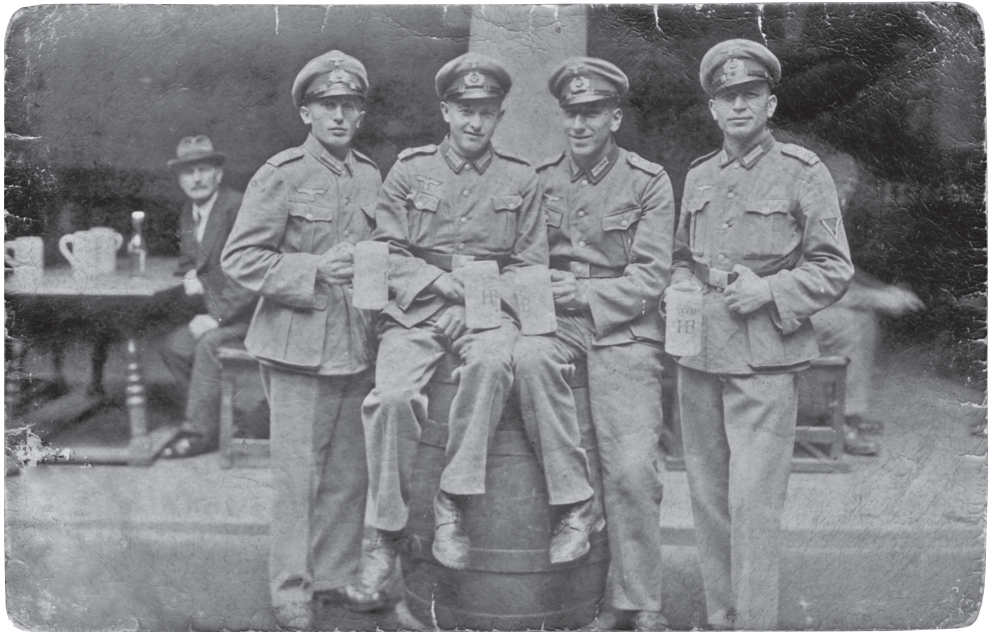
si tak poredko pisal in pomalam pa zopet prileze. [...] Kako si kaj gledal tisti kup pošte ko si toliko dobil na enkrat. Kakor kaže izgubi se ni česar. Samo dolgo pač ne pride vsasih pa hitro“ (p 48).

Posledica dolgega potovalnega časa pisem so bili časovni zamiki v komunikaciji. Včasih sta minila dva ali trije tedni, da je došel odgovor na vprašanja ali da je bilo možno razčistiti nejasnosti in morebitne težave. Čeprav je bilo na nemški vojaški pošti zaposlenih 12.000 delavcev, ki so skrbeli za pretok pisem med bojišči in domovino (prim. Humburg, 1995: 14), je trajala dostava pošte s fronte na fronto še več časa, zato si tvoj brat Janez, prav tako vojak nemške vojske, ni mogel razložiti, „kod hodi najina pošta da traja blizu 2 mesca da jo priroma sem“ (p 72).

Tvojo korespondenco je treba uvrstiti med „homogene“ zbirke vojnih pisem, ki se sklicujejo drugo na drugo (prim. Humburg, 1995: 25). Zanja je značilno, da je sestavljena iz pisem med seboj povezanih avtorjev in je omejena na določeno časovno obdobje; zajema pisma z bojišča v domovino, iz domovine na bojišče in z bojišča na bojišče. Lok dopisovanja se vzpenja od 16. 6. 1941 do 15. 8. 1944, pri čemer je treba omeniti, da za časovno obdobje med 1. 1. 1943 in 15. 8. 1944 ni pisem. Domnevati je mogoče, da se dopisovanje ni pretrgalo, temveč se pisma niso ohranila; v času tvoje poškodbe od januarja do junija 1944 pa jih je bilo gotovo manj, saj si del okrevanja preživel doma.

Janez in Franc Buchwald (peti in sedmi z leve zadaj) leta 1941 v Landsbergu

Janez Buchwald (tretji z leve) julija 1941 v Münchnu